

Ципердюк І. М.

<https://orcid.org/0000-0003-0940-5066>

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В ЕПОХУ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ: ПРОБЛЕМА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА НАЦІОНАЛЬНІСТЮ В МАТЕРІАЛАХ РАДІО «СВОБОДА»

У статті проаналізовано матеріали української редакції радіо «Свобода», опубліковані впродовж 2025 року, у яких порушувалося питання дискримінації українців та кримських татар на тимчасово окупованих територіях. Простежено, що дискримінація українців має системний характер і, як відзначають правозахисники, є частиною послідовної політики Росії, спрямованої на повне знищення української ідентичності. Основними заходами щодо агресивної дискримінації корінного населення з боку окупантів є культурна та мовна асиміляція, примусова паспортизація, обмеження прав власності, тиск на дітей та ін. Наголошено, що висвітлення проблеми дискримінації людей за національною ознакою є одним із постійних напрямів роботи української редакції радіо «Свобода».

Детально розглянуто окремі матеріали, у яких журналісти української редакції радіо «Свобода» на підставі численних фактів і свідчень демонструють, що наслідком воєнної агресії Росії стало не лише захоплення частини української держави, знищення міст і сіл, руйнування соціально-економічної інфраструктури, але й процес жорсткої дискримінації корінного населення за національною ознакою, що є очевидним проявом геноциду українського народу. Визначено, що особливе значення ця проблема має в контексті медіаграмотності українців під час війни, адже формує вміння розпізнати дезінформацію та численні фейки з боку ворога на цю чутливу тематику.

Матеріали української редакції радіо «Свобода» демонструють, що наслідком війни Росії проти України стали численні людські жертви, руйнування інфраструктури, економічна криза та глобальні геополітичні зміни. На окупованих територіях окупанти проводять системну політику дискримінації, головною метою якої є примусова асиміляція або повне витіснення українського населення.

Ключові слова: дискримінація, медіаграмотність, українська редакція радіо «Свобода», примусова паспортизація, російські окупанти, воєнний злочин.

Постановка проблеми. Одним із постійних напрямів роботи української редакції радіо «Свобода» є висвітлення проблеми дискримінації людей за національною ознакою. Матеріали, у яких повідомляються та аналізуються численні випадки обмеження прав або створення переваг з огляду на національність, набули особливого значення під час війни Росії проти України. Російські окупанти відверто зневажають численні міжнародні правові документи, такі як Загальну декларацію прав людини (1948), що гарантує рівність усіх людей незалежно від національного чи соціального походження, Європейську конвенцію з прав людини (1950), яка забороняє дискримінацію за ознакою «національного походження», Міжнародну конвенцію про ліквідацію

всіх форм расової дискримінації (1966) та інші міжнародні правові акти.

В умовах, коли росіяни відмовляють у доступі на окуповані українські землі міжнародним спостерігачам, журналісти української редакції радіо «Свобода» документують у своїх матеріалах злочини окупантів щодо представників титульної нації, а також представників національних меншин. Усі факти, зафіксовані медійниками, у майбутньому доповнять доказову базу звинувачення в злочинах, які агресор вчинив на українській землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискримінацію за національною ознакою на окупованих українських територіях через призму обмеження на освіту аналізує у своїй науковій розвідці І. Кравчук [9]. Дослідник, спираючись на

правові норми, визначає обмеження на освіту для українців рідною мовою не лише дискримінацією за національною ознакою, але й проявом геноциду українського народу. Прецедентну практику Комітету ООН з прав людини у сфері дискримінації за мовною ознакою детально розбирає Т. Подорожна [12]. Забезпечення прав людини, дискримінацію та принципи недискримінації в державі аналізує Л. Рябовол [13]. Загальний огляд актуального наукового доробку європейських правників у сфері дискримінації за етнічною та національною ознакою здійснив Ю. Ковний [8]. Поняття, види та форми, стереотипи та упередження як підґрунтя дискримінації, законодавче забезпечення запобіганню та протидії цьому явищу детально розглянуто в спеціалізованому посібнику, який підготували науковці Державного університету внутрішніх справ [6].

Варто також згадати останнє рішення Кабінету Міністрів України у цій сфері. Уряд ухвалив рішення, яке затверджує порядок реагування на випадки дискримінації за ознакою статі [16].

Водночас, очевидною є потреба систематизації та дослідження журналістських матеріалів, у яких зафіксовано численні випадки дискримінації російськими окупантами корінного населення та вчинені ними злочини, що містять ознаки геноциду.

Постановка завдання. Актуальність вивчення різних напрямків роботи журналістів в умовах, коли вже п'ятий рік триває російсько-українська війна, що змінила весь дотеперішній світовий порядок, є надзвичайно важливою. Об'єктом нашої наукової розвідки є робота української редакції радіо «Свобода». Предмет дослідження – висвітлення дискримінації людей за національною ознакою на матеріалі публікацій української редакції на цю тему впродовж 2025 року. Завдання наукової розвідки – проаналізувати публікації журналістів української редакції радіо «Свобода» щодо дискримінації людей за національною ознакою під час російської військової агресії щодо України, визначити їхню вагу для суспільства та медійного середовища.

Особливе значення це проблема має також у контексті медіаграмотності українців під час війни, для формування вміння розпізнати дезінформацію та фейки з боку ворога. Вивчення контенту української редакції радіо «Свобода» на визначену тематику становить новизну наукової розвідки, оскільки саме цей аспект дотепер дослідники не розглядали, та має вагому практичну цінність для журналістики, зважаючи на ту важливу місію, яка покладена на неї суспільством.

Виклад основного матеріалу. На сайті української редакції радіо «Свобода» близько трьох тисяч посилань за запитом «дискримінація». З початку повномасштабної війни Росії проти України проблема дискримінації стала однією з найважливіших тем, яку постійно висвітлюють журналісти.

Для того щоб показати, як журналісти української редакції радіо «Свобода» працюють у цьому напрямку, ми проаналізуємо вибрані матеріали, опубліковані впродовж 2025 року, у яких порушувалося питання дискримінації українців і кримських татар на тимчасово окупованих територіях.

Варто відразу відзначити, що дискримінація українців має системний характер і, як відзначають правозахисники, є частиною послідовної політики Росії, спрямованої на повне знищення української ідентичності. Основними заходами щодо агресивної дискримінації корінного населення з боку окупантів є культурна та мовна асиміляція, примусова паспортизація, переслідування за національною ознакою, обмеження прав власності, тиск на дітей та ін.

10 вересня 2025 року закінчився термін, який надала Російська Федерація в окупації українцям, що не отримали російських паспортів, щоби зареєструватися мігрантами або покинути тимчасово окуповані території. «Більшість паспортизованих, бо без цього звільняли з роботи, не брали на роботу. Говорили, якщо ми не отримаємо російський паспорт, то ми не закінчимо школу. Взагалі майже усі там паспортовані, бо без цього тебе не сприймають за людину. Спочатку це був «паспорт «ДНР», бо, коли тобі виповнюється 14 років, ти не можеш не отримати паспорт. А паспорт Росії – вже після 2022 року. Більшість примушували» [7]. Це свідчення студентки Ольги, яка 10 років прожила на окупованій Донеччині та після вісімнадцятиліття переїхала на підконтрольну Україні територію. Дівчина розповіла про умови життя під окупацією журналістам проекту «Донбас. Реалії» української редакції радіо «Свобода». Подібною є розповідь 23-річного Максима, який виїхав із Донецька: «Коли з'явилася можливість отримувати російські паспорти, так звана «ДНР» почала створювати проблеми для тих людей, які не хотіли їх отримувати. Ось такий приклад: в «ДНР» весь цей час була комендантська година. Більшу частину доби, з 23.00 до 5.00, рух вулицями був заборонений, і будь-яких людей, які з'явилися на вулиці, миттєво доправляли до «комендатури». На свята «комендантську годину» скасовували,

але тільки для тих людей, які мали «ДНРвські» чи російські паспорти» [7].

Депутат Запорізької обласної ради С. Лищенко, оцінюючи становище українців на окупованих територіях, констатує, що «роботодавців, які беруть на роботу, навіть на разові чи на сезонні роботи людей, які не отримували паспорт РФ, карають – аж до кримінальної відповідальності. Тобто людина, яка не хоче отримати російський паспорт, фактично виключена з суспільного соціального життя» [2]. Експерти Центру протидії дезінформації наголошують: «Примусова паспортизація – це спосіб кремля створити ілюзію «легальності» окупації українських територій. А репресії, якими громадян України заганяють у «російське підданство», – це інструмент для викорінення будь-яких проявів нелояльності до окупантів» [15].

Примусова паспортизація на окупованих територіях України, згідно з міжнародними правовими нормами, вважається воєнним злочином. Адвокатська директорка Центру прав людини ZMINA А. Луньова наголошує: «Отримати російський паспорт в окупації – це не порушення українських законів. Навпаки, злочином є примусова паспортизація. Коли в окупації людей змушують отримувати російський паспорт – це воєнний злочин» [1].

Окупанти у випадку відмови отримувати російські паспорти обмежують українцям доступ до медичної допомоги, соціальних виплат та пересування. Людина, що відмовляється отримати російський паспорт, також постійно отримує погрози щодо депортації та арешту.

За останніми даними Центру національного спротиву, на тимчасово окупованих територіях України перебуває від 3 до 6 мільйонів людей. Точнішу кількість українців, які перебувають в окупації, встановити важко, через масову міграцію та брак достовірної інформації. Певна частина з них дотепер не погодилась отримати російський паспорт. На думку політолога С. Федорчука, процес паспортизації українців проходить зовсім не так, як цього очікували в Кремлі. Відповідно, указ В. Путіна про примусове прийняття українцями російського громадянства підтвердив, що є значна частина людей, які цього в будь-який спосіб уникають. Саме вони стали об'єктом жорсткої дискримінації з боку окупантів. З вересня 2025 року українці, які не мають російських документів, позбавлені права офіційно працевлаштуватися чи отримати соціальні виплати, зокрема пенсії та допомогу під час народження дитини. Також майно тих, хто не має російського громадянства, можуть оголосити безгосподарним та передати

у власність держави чи третім особам: «Це дуже показова дискримінація, коли потрібно вказати, що є люди третього гатунку, які мають прийти здати аналізи, показати зуби, продемонструвати, чи чисті у них руки й ноги, тощо» [14].

У Міністерстві закордонних справ України заявили, що указ президента Росії В. Путіна щодо депортації українців є частиною політики геноциду, яку проводять окупанти. Представник МЗС Г. Тихий заявив, що це є «черговим кроком у російській кампанії з дискримінації, переслідувань і примусового витіснення громадян України з рідної землі або примусу їх до набуття статусу іноземця» [4].

Журналісти української редакції радіо «Свобода» провели окреме масштабне розслідування про цькування українських дітей за вживання рідної мови на тимчасово окупованих територіях. У матеріалі на прикладі свідчень дітей з Криму, Донецької та Луганської областей, Херсонщини показано, якими є умови їхнього перебування під російською окупацією. Українські діти розповідають про відчуття постійної загрози передовсім у школах, де не лише безпека, але й мова, ідентичність, почуття до батьків – усе ставиться під сумнів. В освітньому середовищі, яке повністю контролюється окупантами, відсутні базові відчуття стабільності та передбачуваності, необхідні для формування здорової психіки дитини: «Дитина змушена адаптуватися до ворожого середовища, де її справжні переконання або те, що їй вкляли вдома, можуть бути небезпечними для неї. Виникає подвійне життя: зовні вона поводить себе «правильно», щоб вижити, всередині може зберігати проукраїнську ідентичність, але ізолює її» [10].

Росіяни також намагаються повністю знищити або перебудувати історичні пам'ятки, насаджуючи свій варіант минулого для окупованих українських територій. Прикладами є варварські «реставрації» ханського палацу в Бахчисарай, плондрування руїн давнього Херсонесу, «заливання бетоном» старої частини зруйнованого Маріуполя, де знищення історичних будинків окупаційна влада називає «переоблаштуванням». Маріупольський історик В. Джувага наголошує на значенні архітектурної спадщини міста: «Ті квартали, які збираються зруйнувати, це квартали побудовані після російсько-турецької війни, тільки 1787 року. І після того вже там, згідно з історичними джерелами, було 55 кам'яних будинків. Серед цих будинків декілька збереглося на вулиці Торговій, і входять в плани знищення окупантами фактично місцевих пам'яток національного значення» [11].

Ці злочинні дії цілком відповідають загальному плану окупантів щодо тотальної дискримінації корінного населення шляхом повного знищення історичної пам'яті.

У квітні 2016 року підконтрольний Росії Верховний суд анексованого Криму заборонив діяльність Меджлісу – виконавчого органу Курултаю, національного з'їзду кримських татар, назвавши його екстремістською організацією. Це рішення стало початком офіційної національної дискримінації кримських татар. Голова Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубаров наголошує, що такі дії російської влади завдали удару по всій системі національного самоврядування кримських татар. Заборона діяльності Меджлісу перекреслила будь-які можливості його роботи в окупованому Криму: «Це зробило небезпечною приналежність до Меджлісу кримськотатарського народу, до будь-яких органів національного самоврядування кримських татар. Таким чином, кримські татари опинилися в положенні забороненої нації» [3].

2017 року Міжнародний суд ООН у межах заходів за позовом України проти РФ зобов'язав скасувати заборону Меджлісу, але російські окупанти не виконали цієї вимоги. Р. Чубаров підкреслює, що Росія не виконує жодного рішення міжнародних судових інстанцій, які стосуються окупованого Криму та постійних переслідувань і дискримінації кримських татар. Однак рішення міжнародних судів мають важливе символічне та правове значення. У майбутньому вони стануть юридичною основою для відповідальності Росії за вчинені злочини. Зараз Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розпочав розгляд справи про заборону Меджлісу. Юристка Центру стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини Ю. Коваленко наголошує, що українська сторона готова представити в ЄСПЛ максимум доказів та аргументів, які підтверджують порушення фундаментальних прав корінного народу Криму: «Ми будемо добиватися того, щоб було встановлено порушення всіх прав, щодо яких подано скаргу. Зокрема, права на свободу об'єднань, на справедливий суд, на захист від дискримінації» [5].

Наслідком воєнної агресії Росії стало не лише захоплення частини української держави, знищення міст і сіл, руйнування соціально-економічної інфраструктури, але й процес жорсткої дискримінації корінного населення за національною ознакою, що є очевидним проявом геноциду українського народу.

Висновки. Війна Росії проти України спричинила численні людські жертви, руйнування інфраструктури, економічна криза та глобальні геополітичні зміни. Росія тимчасово захопила Крим, значну частину Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей. На окупованих територіях росіяни проводять системну політику дискримінації, головною метою якої є примусова асиміляція або повне витіснення українського населення. Основними дискримінаційними методами окупантів є: 1) примусова паспортизація (людей, які відмовляються від отримання російських паспортів, фактично позбавляють будь-яких прав, їм можуть відмовити в медичній допомозі, соціальних виплатах, перешкоджають у вільному пересуванні); 2) тиск на сім'ї, сегрегація (доступ до ресурсів та освіти залежить від політичної лояльності, у школах упосліджують дітей із сімей, де батьки мають проукраїнську позицію); 3) обмеження права на освіту (навчальний процес на тимчасово окупованих територіях використовується як інструмент пропаганди); 4) порушення майнових прав (власність українців, які виїхали або відмовляються співпрацювати з окупантами, незаконно вилучається окупантами).

Володіючи інформацією про численні злочини російських окупантів, українці повинні бути медіаграмотними, добре розуміти, що особливу загрозу корінному населенню на тимчасово окупованих територіях становить системна та жорстока дискримінація. Такі знання є критично важливими для протидії російській пропаганді та збереження суспільної єдності.

Подальші наукові дослідження в цій сфері сприятимуть детальнішому вивченню роботи українських медіа щодо висвітлення проблеми дискримінації українців та кримських татар, яка в контексті продовження війни має виняткове суспільно-політичне значення.

Список літератури:

1. Альона Луньова для BBC: примусова паспортизація на окупованих територіях – це воєнний злочин. URL: <https://zmina.ua/media/alona-lunova-dlya-bbc-prymusova-pasportyzacziya-na-okupovanyh-terytoriyah-cze-voeyennyj-zlochyn/> (дата звернення: 27.03.2026).
2. Бадюк О. Нові вимоги Путіна до українців в окупації: кого можуть депортувати? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ukaz-putina-okupatsiya-pasportyzatsiya-deportatsiya/33453787.html> (дата звернення: 27.03.2026).

3. Бадюк О., Спірідонов Р. ЄСПЛ розпочав розгляд справ про заборону Росією Меджлісу кримсько-татарського народу: деталі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yespl-roz-hlyad-sprav-rosiya-zaborona-medzhlisu/33573736.html> (дата звернення: 27.03.2026).
4. Брифінг речника МЗС України Неорхії Тукхуї, 21 березня. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=515837574900861> (дата звернення: 27.03.2026).
5. Войтович Н. О., Імбіровська-Сиваківська Л. А. Медіаграмотність: технології і практичне застосування / за заг. ред. В. Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. 57 с.
6. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація: навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента Фоменка А. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi84/0064110.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).
7. Кацан О., Савкова В. Пів року тому Путін зобов'язав українців в окупації «легалізуватися» до 10 вересня. Пояснюємо, що тепер. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-okupovani-terytoriiy-bez-rosiyskikh-rasportiv/33526980.html> (дата звернення: 27.03.2026).
8. Ковний Ю. Дискримінація за етнічною та національною ознакою: огляд досліджень. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/812d1da4-474e-4a06-949c-3e95680a6b3c/content> (дата звернення: 20.03.2026).
9. Кравчук І. Дискримінація за національною ознакою на окупованих територіях через призму обмеження права на освіту як прояв геноциду українського народу. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/2_2023.pdf#page=15 (дата звернення: 20.03.2026).
10. Пиняк Л. «Может, ты будеш на русском?» Хлопець 5 років мовчав про цькування в школі. Як на психіку дітей впливає життя в окупації. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dity-rosiyska-okupatsiya-indoktrynatsiya/33444611.html> (дата звернення: 27.03.2026).
11. Пирлик Г. Замість пам'яті – бетон. Як окупаційна влада хоче «перебудувати» історичний центр Маріуполя. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-demontazh-istorychnyytsentr/33534904.html> (дата звернення: 27.03.2026).
12. Подорожна Т. Дискримінація за мовною ознакою: прецедентна практика Комітету ООН з прав людини. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284826> (дата звернення: 20.03.2026).
13. Рябовол Л. Права людини: дискримінація / принцип недискримінації. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738381/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A0%D1%8F%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB.pdf (дата звернення: 20.03.2026).
14. Савкова В. Остаточо вирішити «українське питання»? Що означає новий указ Путіна. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/shcho-oznachaye-novyy-ukaz-putina/33363224.html> (дата звернення: 27.03.2026).
15. Українцям на ТОТ загрожує депортація з 10 вересня. URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/ssha/ukrayinczyam-na-tot-zagrozhuje-deportacziya-z-10-veresnya/> (дата звернення: 27.03.2026).
16. Уряд затвердив Порядок реагування на випадки дискримінації за ознакою статі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-poriadok-reahuvannia-na-vypadky-dyskryminatsii-za-oznakoju-stati> (дата звернення: 20.03.2026).

Tsyperdiuk I. M. MEDIA LITERACY IN THE AGE OF DISINFORMATION: THE PROBLEM OF NATIONALITY-BASED DISCRIMINATION IN THE MATERIALS OF RADIO LIBERTY

The article analyzes materials published throughout 2025 by RFE/RL's Ukrainian Service that addressed the issue of discrimination against Ukrainians and Crimean Tatars in the temporarily occupied territories. It is demonstrated that discrimination against Ukrainians is systemic in nature and, as human rights defenders note, is part of Russia's consistent policy aimed at the complete destruction of Ukrainian identity. The main discriminatory measures employed by the occupiers against the local population include cultural and linguistic assimilation, forced passportization, restrictions on property rights, pressure on children, and others. It is emphasized that covering the problem of discrimination against people on the basis of nationality is one of the permanent areas of work of RFE/RL's Ukrainian Service.

Particular materials are examined in detail in which journalists of RFE/RL's Ukrainian Service, on the basis of numerous facts and testimonies, demonstrate that the consequence of Russia's military aggression was not only the seizure of part of the Ukrainian state, the destruction of cities and villages, and the devastation of social and economic infrastructure, but also a process of severe discrimination against the indigenous population on the basis of nationality, which is an obvious manifestation of the genocide of the Ukrainian people. It is determined that this problem is of particular importance in the context of the media literacy of Ukrainians during the war, as it develops the ability to recognize disinformation and numerous fakes produced by the enemy on this sensitive topic.

The materials of RFE/RL's Ukrainian Service demonstrate that the consequences of Russia's war against Ukraine have included numerous human casualties, the destruction of infrastructure, an economic crisis, and global geopolitical changes. In the occupied territories, the occupiers are pursuing a systematic policy of discrimination, the main purpose of which is the forced assimilation or complete displacement of the Ukrainian population.

Keywords: *discrimination, media literacy, RFE/RL's Ukrainian Service, forced passportization, Russian occupiers, war crime.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026